

Оила дискурсида миллий менталликнинг акс этиши

Азимова Шаҳриноз Икромовна

Бухоро давлат университети докторанти

Email: shahrinoz.8882@gmail.com

***Аннотация:** Ушбу мақолада ота-она ва фарзандлар ўртасидаги мулоқот дискурсив фаолият сифатида таҳлил қилинган. Оила дискурсининг замонавий тилшунослик нуқтаи назаридан ўрганилиши ва унда миллий менталликнинг акс этиши масалалари ўрганилган.*

***Калим сўзлар:** оилавий мулоқот, дискурс, миллий менталлик, нутқий акт.*

Ўзаро муносабат ва нутқий таъсир шакллари ҳар бир шахснинг жамият аъзолари билан олиб борадиган фаолияти сифатида намоён бўлади. Чунки ҳар қандай иш аввало, инсондан атрофдагилар билан тил топишиш, маълумот узатиш ёки қабул қилиш, фикр алмашилиш каби мураккаб ҳамкорликни талаб этади. Ҳаттоки, шахснинг жамиятда тутган ўрни, ишларининг мувафақияти, обрўси унинг мулоқотга кириша олиш қобилияти билан бевосита боғлиқдир. Бир қарашда осонга ўхшаб кўринган шахслараро мулоқот жараёни аслида жуда мураккаб лингвистик ҳамда психологик ҳодиса бўлиб, унга инсон ҳаёти давомида ўрганиб боради. Тилшуносликда мураккаб ва кўп қиррали ҳодиса сифатида қараладиган нутқий фаолият ёки нутқий мулоқотнинг шаклланишида оила ва оила аъзолари ўртасидаги мулоқотнинг аҳамияти бекиёсдир. Чунки инсон фаолиятининг руҳий ҳамда маънавий асоси натижасида юзага келадиган, ижтимоий эҳтиёжлар билан биргаликда намоён бўладиган мулоқот жараёнининг асосий қисми оилада, оила аъзолари ўртасида кечади.

Оила бу унда яшовчи шахсларнинг лингвистик малакасини таъминлайдиган, прагматик “базани” яратишдаги энг муҳим жой бўлиб, у шаклланган лингвистик қобилиятларни жамиятга кўчиб ўтишига имкон беради. Чунки бизнинг дастлабки тил тажрибаларимиз оилада шаклланади, ҳолбуки биз тилни ўрганмай туриб жамиятга кириб бора олмаймиз.[2] Шу нуқтаи назардан, оила тил жамиятининг асосий бирлиги бўлиб хизмат қилади. Оиланинг ўзига хос лингвистик ва прагматик талаблари, ижтимоий роллари борки, уларни ўзлаштириш орқали кенгроқ ижтимоий оламга кириб борамиз. Бизни айнан шу лингвистик ва прагматик воситалар билан таъминловчи макон бу – оиладир.

Оила дискурси эса ота-она ва фарзандларнинг биргаликдаги фаолияти давомида амалга ошириладиган ўзаро муносабатларнинг энг муҳим ва амалий шакли ҳисобланган оиладаги ўзаро мулоқот жараёнидир.[3] Ҳар бир халқ, ҳар бир миллатнинг миллий характериға хос бўлган маънавий ва иродавий хусусиятлари, дунёқарашимиллатнинг она тили орқали оила дискурсида намоён бўлади. Ўзбек оила дискурсида ҳам халқимизнинг ота-она ва оиланинг ёши улуғ аъзолариға бўлган ҳурмат-эътибори, фарзандларға бўлган меҳр-муҳаббати мулоқот тамойилларида яққол намоён бўлади. Масалан, Абдулла Қодирийнинг “Ўтган кунлар” асарида Отабекнинг ота-онаси Юсуфбек ҳожи ва Ўзбек оймлар билан кечган суҳбатидаги қуйидаги жумлани олайлик.

- *Ўғлим, ҳали сен эшитдингми, йўқми ҳайтовур биз санинг устингдан бир иш қилиб қўйдик...*
- *Ақллик кишиларнинг ўғуллари устидан қилган ишлари албатта номаъқул бўлмас.*

Ушбу суҳбатда Отабек ота-онасининг мақсад муддаосини тушуниб турган бўлсада, уларнинг ҳурматини сақлагани ҳолда, билдирадиган жавобини билвосита нутқий акт орқали ифодалашга ҳаракат қилади.

Навбатдаги мисол Ўлмас Умарбековнинг “Қизимга мактублар” асаридан олинган бўлиб, отанинг фарзандига мурожаати маслаҳат мазмунли нутқий актлар орқали ифодаланган.

➤ *Бу дунёда онингчалик сенга меҳрибон, яқин, азиз, сендан жонини ҳам аямайдиган инсон йўқ. Бирга бўл, ёлғизлатиб қўйма. Асра. Иккинчи маслаҳатим, давр ўзгариб кетди, қадриятлар ўзгарди, лекин ҳамма даврда ҳалол меҳнат, поклик, одамийлик қадрланган, шу ёдингда бўлсин!*

Ўзбек оила дискурси учун экзерситив нутқий актларнинг аҳамияти жуда катта бўлиб, экзерситивларнинг маслаҳат ва буйруқ мазмунли нутқий акт турлари энг кўп қўлланилади.[1]

Оила дискурсида болалар билан суҳбатларнинг ҳам ўзига хос жиҳатлари мавжудки, бунда нутқ иштирокчилари (ота-оналар) мулоқот вазиятига кўра турлича нутқий стратегия ва тактикаларни қўллашади.

➤ *Кечқурун нима овқат қилиб қўяй?*

➤ *Болалар нима дейди?*

➤ *Ош! (қичқиради болалар)*

➤ *Бўпти, болалар нима деса шу!*

Оила дискурси халқнинг лисоний маданиятини ўзида тўлиқ қамраб олганлиги билан бошқа дискурсив фаолият турларидан ажралиб туради. Оилавий мулоқотни дискурсив фаолият сифатида таҳлил қилиш орқали шу тилга хос миллий менталитет, маданият ва социолингвистик хусусиятларни очиқ бериш мумкин. Бу каби изланишлар оила дискурси билан боғлиқ янгидан-янги тадқиқотларга йўл очиши шубҳасиздир.

АДАБИЁТЛАР

1. *Azimova Shahrinoz Ikromovna. Types of speech acts and its' studying in linguistics.// Бухоро давлат университети илмий ахбороти. – Бухоро, 2021. - № 6. Б 109-115.*
2. *Байкулова А.Н. Речевое общение в семье. – М., 2006. С-19.*
3. *Clancy B. Harry up baby son, all the boys is finished their breakfast. A socio-pragmatic analysis of Irish settled and Traveller family discourse. University of Limerick, 2010. – p255*
4. *Расулов, З. И. (2011). Синтаксический эллипсис как проявление экономии языка: автореферат дисс..кандидатафилологическихнаук/РасуловЗубайдуллоИзомович.- Самарканд, 2011.-27 с.*
5. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=ru&user=BMFYyzIAAAAJ&citation_for_view=BMFYyzIAAAAJ:UeHWp8X0CEIC
6. *Saidova, M. U. (2019). Lexical Stylistic Devices and Literary Terms of Figurative Language. International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE) ISSN, 2277-3878. <https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i3S/C10541083S19.pdf>.*